Витомир Вулетић

”ИЗ ДУБИНЕ СРЦА ТРЕБА СЕБЕ НА ВРЕМЕ ОЖАЛИТИ”

Лирска доминанта у делу Радована Белог Марковића

“Људска патња вавек је иста, само се плаћеници измењују.“

Радован Бели Марковић

У прозном уметничком изразу појачавање субјективне боје казивања доводи до појачавања лиричности без промене жанровске природе уметничког остварења. У књигама Радована Белог Марковића језик је изразито субјективан, непоновљив и носив посебним осећањем света. Појачавање начела лиричности води ка извесном жанровском спецификовању, издвајању оваквих остварења из епике у класичном значењу те речи и његово приближавање лирици. Критичари дела Радована Белог Марковића настојали су да његове књиге разврстају жанровски по одређеним савременим принципима типологије уметничких књижевних дела. И у том послу имали су муке. Субјективизовање језика у његовим књигама довело је до слабљења фабуларности и сижејности и довело до истицања језика у први план / То је навело неке његове критичаре да прогласе његов језик за основно обележје свих његових књига и да доведу у питање комуникативност његове уметности.

Основно у лирици је језик који одговара оном доживљају света који он обликује. Такав израз подразумева све слојеве, од лексике, преко синтаксе, интонације, ритмике до еуфоније. Језик Радована

Белог Марковића, за разлику од класичног епског казивања, својом сажетошћу, значењем сваког звучног, интонационалног, ритмичког елемента, акцента, пауза, компримира значење текста, доводи га у положај кондензоване енергије која зрачи непоновљивим вредностима. Његове књиге у целини непосредно изражавају његово психичко и духовно стање, његово преживљавање свега онога што га окружује, до краја нам разоткрива без посебног уметничког посредовања карактер свог творца. Да би читалац доживео сву снагу његовог доживљаја света није потребно никакво посредовање између читаоца и творца, није неопходно да се посебно описује његово понашање, нити је потребан опис догађаја који су изазвали његове мисли и његова осећања. Све се то садржи у самом језику. Драж уметничког израза овог писца јесте у сажетости и гномичности језика.

У психологији уметности разликују се две стране уметничког стварања - *предмет спознаје* и *предмет уметничког уобличавања*. Предмет спознаје Радована Белог Марковића је свет који га окружује, литература коју је у свом животу читао, национална и светска историја. Све је то у њему остављало дубоке трагове, тешке ожиљке. Све то га је навело да размишља о смислу живота, смислу свега што постоји. Суочен са светом око себе, он једино себе доживљава као реалност, све остало је у непрекидном лелујању, све је у непрекидном измицању, треперењу, нестварном лебдењу и у неухватљивом покрету, у преливању *из нечег у ништа* и *из ничег у нешто*. Управо та неограничена флуидност реалног света у његовој спознаји је огромна *празнина.* Његов предмет спознаје је бездан непостојања у свету који га окружује. Њему је свет смештен између неба и гробља, у њему се само пати и болује. Сопствени доживљај света и јесте Радованов *предмет уметничког обликовања.* Његове књиге речју оваплоћују трагично поимање и осећај живота.

Предмет његове спознаје, наравно, постоји независно од тога како га он доживљава. Сваки човек на овој планети прима свет у складу са својом природом. О природи свакога од нас можемо сазнати према нашем понашању и изражавању. Са гледишта психологије уметничког стварања може се рећи да је Радован Бели Марковић стваралац тананог нервног система, префињене, рафиноване и рањиве психе, која све што се у животу збива доживљава болно. То је на стваралачком плану довело до потискивања фабуле и сижеа и истицања у први план сопствене стваралачке личности језиком као средством. Он ће рећи како “сви несрећници имају велику слободу исповедања“. Овим је он указао непосредно како он види себе. У исто време интуитивно је указао и на природу своје уметности. У првом плану његових књига су он и његов језик као у лирској поезији. *Исповедност* и јесте одлика лирике. Његове се књиге могу схватити и

као "унутрашњи монолог" и као разоткривање најскривенијих кутака сопственог бића. Његово доживљавање живота није далеко од *апсолутног очајања*, али није апсолутно очајање. Већ неопходност да свој доживљај света и живота уобличи речју указује на то како он очекује да ову његову исповест неко чује. Језички уобличен бесмисао добија смисао *еха,* постаје *вапај,* тражи да га бар неко чује, да се бар неко одазове. Глас у пустињи је метафора очајања. Одјекнуо је пре више од две хиљаде година и тај глас ми и данас чујемо.

Битна одлика лирике је *субјективност.* Већ то да је унутрашњи живот постао искључиви предмет уметничког стварања и истицање себе у први план указује на субјективност, карактеристичну за лирску поезију. Велика је разлика између *субјективности* и *приватности.* Код веома обдарених људи, какав је лирски песник и какав је Радован Бели Марковић, субјективност постаје уметничка и филозофска објективност. Код велике већине људи, субјективност и није ништа друго до приватност, њен значај је ограничен видокругом те већине. У субјективности талентованог уметника изражава се човекова природа у ширем смислу речи. Читалац талентованих уметничких дела, какве су књиге Радованове, налази сазвучје бар с неком компонентом своје природе. Изразита субјективност талентованог уметника увек је спонтано апсолутизовање свога *ја.* То *ја* никад није себично и никад се не може поистовети с егоизмом - оно је алтруистичко по својој природи јер уобличава разноврсност и богатство сопственог доживљавања живота, у коме читалац налази себе. Уметниково *ја* постаје *ми.*

Још у двадесетим годинама прошлог века Јуриј Тињанов је својим бављењем лириком Александра Блока увео у научни оптицај термин *лирски јунак*. Термин је настао по аналогији с прозом и драмом где постоје развијени уметнички ликови. Пошто је Радован Бели Марковић истовремено и *субјекат* и *објекат* својих књига, он у њима не изражава емпиријски свет, већ естетски израз свога ауторског *ја* у вишој равни постојања. Извесно је да између реалне личности нашег писца и његовог израза у овим књигама постоји јединство али не и истоветност - већ својим грцањем, скоро непосредним исказивањем себе, он се растерећује, у том казивању налази спас од апсолутног очајања, од оног стања када се замукне заувек, када се више нема вере ни у шта и ни у кога. Он ће рећи како "изигрева мој роман, јер догорева мој живот". Стварање он схвата као спасавање од апсолутног очаја. То значи да Радованов лик у његовим књигама, - било да је то "мними литерета" и "мртвих душа поклисар" Р.Б.Марковић, Р.Б.Марковић, "рђаве намере незнани хроничар", или доктор Субота, - уобличен у његовим књигама, уметнички је преображен лик и из реалног живота пренет у естетску раван. Услован је и он као јунак сопственог дела, и

он садржи у себи снажне елементе фикционалности као сваки други књижевни лик. Ова условност никако не значи да је он у противречности са самим собом и својим бићем или са истинитошћу свог казивања. Он не пише, већ покушава да се спасе, настоји да се исцели речју. Физичко биће ће трајати и нестати; ауторов лик остаје трајније од његовог бића. Трајност му осигурава уметничка имагинација.

Лирска доминанта у књигама Радована Белог Марковића је изражена доследно од његове прве до његове последње књиге. Антиепско казивање условљено је јаким емоцијама које он настоји да речима савлада и да их на свој начин организује у уметничке целине. Основна одлика његовог доживљаја света је веома снажна осећајност или афективност. Зато су живот и свет једна огромна гомила крхотина, све је срушено. У основи његовог света је његово очигледно сурово животно искуство. Он ослушкује јауке покојника који су за њега стварнији од оних који ходају земљом. Он ће и страшила по баштама и њивама оживети, као и покојнике, а живе људе ће видети као утваре и наказе. Он ће стајати на самој ивици *овоīа* и *оноīа* света, спуштаће се у подземне дубине, успињаће се на небеске висине, трагаће по њима за собом, и неће се налазити. С таквим доживљавањем живота он се од епског времена окренуо ка *временах īомјаīнију* и *осем времена времену*.

У трагичном доживљавању живота није никакво чудо што су боје суморне, тмасте, што је атмосфера у овом уметничком изразу максимално згуснута и злослутно напета. Па ипак, у овој уметности, оваквој мрачној каква јесте, на тренутке засветлуцају одстрадана доброта, страдањима неостварени сан, људска патња као морална и естетска вредност. Тако ће његов Андрија у књизи "Сетембрини у Колумбари" џепарити по Београду, али му се новчаник који је извукао "на самом почетку" никад "није ослободио туђег мириса душе. Он у себи размишља како они којима украде, "макар отпате, макар одгладују, а ја ни то". Он ће на београдском плочнику сневати завичајне потесе, завичајну месечину, тамо се и страшила "хватају у коло" и "и увек се нађе неко обдарено страшило које растегне хармонику". Тај његов Андрија чезне за завичајем и мисли да је "Колубара једина на свету, а све остало је Београд и околина". Несрећна Селена каже Андрији да неће проћи "никад у белом ни тако лака, кроз траве замрсилице" док се "чује далека песма" која "спаја дубине земаљске и висине небеске". Андрији у животу све "измиче", осим "новца из сна" који им је мати стављала под јастук. Несрећни Андрија "тај јастук није ни подизао не хотећи да *квари сан* и да расплиће његово златно повесмо". Они којима је у својим књигама Радован подарио себе чезну за чистотом усред прљавштине, умирања и

распадања. Живот се Богољуба Туфековића "као грудва снега истопио". Кнеза Мишкина је у Бело Ваљево дозвала туга.

Организовање текста у овим књигама је засновано на ритму. Често ће као рефрен понављати исте реченице и исте мисли, понављаће у посебним тренуцима и исте синтагме и мистични број *три,* да би и звучним организовањем текста омогућио лирској енергији да се свом снагом испољи. Није нимало случајно што се управо у наше време појављује литература бесмисла натопљена горким осећањима. Она на високо уметнички начин преноси у естетску раван комадање, кршење, разлагање свега око нас. Минула су епска времена, епски заноси постали смешни - све се руши. Уметник необично снажне стваралачке имагинације дезинтегралистичке природе осетио је упарчавање епских громада, мрвљење свега у прах и своју антиепичност и лиричност супротставио епски, интегралистички заснованој књижевности. По напрегнутој осећајности и мисаоној искричавости књиге Радована Белог Марковића другују с лириком.